

TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA OLUMLU ŞİMDİKİ ZAMAN KULLANIMI

Dr. Melek ERDEM

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

ÖZET

Çarlık Rusya'sı döneminde ilminski'yin azınlıkları Ruslaştırma çalışmaları ve 1920'de Rusya Komünist Bolşevik Partisinin Türkistan üzerindeki oyunları neticesinde edebî dil haline getirilen Türk lehçelerinden biri olan Türkmen Türkçesi, ağızlarındaki şimdiki zaman kullanımları yönünden çeşitlilik göstermektedir. Türk dünyasının kuzeydoğu sahasından Balkanlara kadar uzanan bir hat üzerinde geçiş sahası konumunda bulunan Türkmen Türkçesi ağızlarında kullanılan şimdiki zaman eklerinin, Kuzeydoğu Türk lehçeleri, Kıpçak grubu Türk lehçeleri, Güneydoğu Türk lehçeleri ve diğer Güneybatı Türk lehçelerinde de görülen kullanımlar olduğu dikkati çekmektedir. Bu da birbirinden çok uzak sahalarda olsalar dahi Türk lehçelerinin ayrılmaz bir bütün içerisinde değerlendirilmeleri gerektiğinin bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler:

Şekil Bilgisi, Eş şekil, Türkoloji, Türkmen Türkçesi,
Şimdiki Zaman, Türkmen Ağızlarında Şimdiki Zaman

GİRİŞ

20. yy. başında tek bir edebî dil söz konusu iken bugün Türk cumhuriyetlerinde konuşulan Türk lehçelerinin birer edebî dil haline gelmesi, 1920'de Rusya Komünist Bolşevik Partisinin Türkistan'daki vazifeleri ile ilgili kararının (ki bu karar aynı zamanda Türkistan'ın bölünmesiyle ilgilidir) 1924'te uygulamaya konulmasıyla kesinlik kazanmıştır. 1920'lere kadar Türkistan'da tek bir dil söz konusu olmasına rağmen 13 Haziran 1920'de Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi (RK(b)P) Merkez Komitesinin "RK(b)P'nin Türkistan'daki esas vazifeleri" hakkındaki kararının ardından 29 Temmuz 1920'de Türkmen Türkçesiyle basılan ilk Türkmen gazetesi olan **Türkmenistan** gazetesinin 1. sayısı çıkarılmıştır (*Gariyev vd., 1970:233,486*). Aslında bu kararlarla, Çarlık Rusyası döneminde, Hristiyan misyoneri N. I. Uminskiy'in Türkleri bölerek Ruslaştırma plânı, Bolşevik ihtilalinden sonra Lenin'in talimatlarıyla bir hükümet stratejisi haline getirilmiştir. Türkmen Türkçesi ve ağzlarıyla ilgili olarak 29 Aralık 1859'da N. İ. Uminskiy'in A. Şifner'e yazdığı ve daha sonra neşredilen mektubunda Yomut ve Esen ili ağzları hakkında bilgi vermesi de ayrıca dikkat çekicidir. Arkasından 1878'de de A. Starçevskiy'in **Sputnik Russkogo Çeloveka v Sredney Azü'sinde** Salır, Sarık, Teke, Çovdur, Yomut, Ersarı, Göklen ağzlarının birer lehçe olarak farklılıklarından söz edilmiştir. P. Şimkeviç, A.N. Samoyloviç, F. E. Korş'la, Türkmen Türkçesinin bir dil ve ağzlarının da lehçe olarak ele alınması şeklinde başlayıp gelişen çalışmalar, 1927'lerde A. P. Potseluyevskiy ile de devam etmiştir (*Berdiyev vd., 1970:35'41; Amansariyev, 1970-.41-54*). Halbuki diğer yandan A. Gulmammedov Türkmenlerin aslının Oğuzlar olduğunu ve dolayısıyla Türk dilinin bu esasta gelişmesi gerektiğini savunmaktadır. F. Efendizade de bu görüşe katılmakla beraber, hazır işlenmiş edebî dil halindeki Türkiye Türkçesi esasında Türk dilinin gelişebileceğini savunarak 1925-26 yıllarındaki *Tokmak* dergisinin muhtelif sayılarında bu yönde görüşlerini belirtmektedir (*Cumayev vd., 1979:27-28*).

1934'e kadar Batı Yomut ağzı temelinde ilerleyen fakat, özelliklerinin bundan sonra edebî dil hükmünde gelişmesi icap ettirilen dil şartlarına uygun gelmediği düşüncesiyle Türkmen Türkçesi, 1934'te Türkmenistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin dil ile ilgili toplantısından sonra, Aşgabat ağzının esas alınması şeklindeki kararla aniden edebî dil olarak yön değiştirmiştir. M. N. Hıdırov Türkmen edebî dilinin temelinde, diğer ağzların bir karışımı durumunda olan Aşgabat ağzının olduğunu iddia etmiştir (*Amansariyev, 1970:33-34*). Türkmenistan'da 1950'de Prof. Dr. Pigam Azimov, Türkmenistan'daki edebî dilin temelinde Teke veya Yomut ağzlarının varlığını öne sürmüştü de, daha sonra karar değiştirerek Türkmen edebî dilinin temelinde Teke ağzı olduğunu ifade etmiştir (*Amansariyev, 1970:33'teki 2. ve 3. dip not*).

Neticede, Aşgabat ağzı edebî dil olarak kabul edilmiştir. Aşgabat'ta da daha çok Teke ağzının ağırlığı hissedilmektedir. Olumlu şimdiki zaman kullanımı açısından Yomut ve Teke ağzları aynı özellikleri taşısalarda Yomut ağzının söz varlığı açısından Türkiye Türkçesine daha yakın olduğu da gözlenmektedir.

C. Amansariyev, **Türkmen Dialektologiyası** adlı eserinde, bugün Türkmenistan'da konuşulan ağzların, Türkmen boylarının yerleşimine paralel bir şekilde, coğrafi olarak sınıflandırılması konusunun daha çok uygulamada ortaya çıktığını, konunun resmî olarak belgelere yansımadığını, fakat esaslarını H. A. Maşakov'un belirlediği şöyle bir tasnif yapmanın mümkün olabileceğini yazmıştır (*Amansariyev, 1970:58-59*) :

1. **Lebap Ağzları**: Ersarı, Sakar, Eski, Hatap, Mukrı, Surhı, Kırac, Arabacı, Çandır, Çeges, Bayat, Kıpçak ve Olam ağzları Lebap bölgesinde konuşulan ağzlardır.

2. **Merkep Ağzlar** : Teke ağzının Ahal kolu, Karataşlı-Alili ağzının Alili kolu, Enev, Hasar, Mehinli.

3. **Merv Ağzları** : Teke ağzının Merv kolu, Burkaz, Pendi (Sarık ağzı), Sarağt (Salır ağzı)

4- **Sumbar Ağzları**: Göklen, Nohur, Mürçe.

5. **Kuzeybatı Ağzı**: Yomut ağzının batı kolu.

6. *Kuzey Ağızları* : Yomut ağzının kuzey kolu (Yomut ve Uşak ağızları), Çovdur, Yemreli, Karataşlı-Alili ağzının Karataşlı kolu, Düyeci.

C. Amansariyev, **Türkmen Dialektologiyası** adlı eserinde, Türkmen ağzlarının henüz tam olarak, iyice incelenmemiş olmasından dolayı, dil özelliklerine göre bir tasnif yapmanın zor olduğunu ifade ederek, eldeki verilere göre, fonetik açıdan ancak peltek /s/ ve peltek /z/'nin kullanımına göre ağzın ön kısmında çıkarılan (*apikal*) ve ağzın arka kısmında çıkarılan (*dorsal*) olarak ikiye ayrılabilceğini belirtmektedir, /s/ ve /z/ seslerinin ağzın ön kısmında çıkarıldığı ağızlar, Türkmen Türkçesinin edebî dilinde de kullanıldığı üzere peltek /s/ ve peltek /z/'nin kullanıldığı ağızlardır. Teke, Yomut, Göklen, Salır, Sarık, Ersarı, Karataşlı, Alili, Yemreli gibi ağızlar bu gruba girer, /s/ ve /z/ seslerinin ağzın arka kısmında çıkarıldığı ağızlar ise peltek olmayan /s/ ve /z/'nin kullanıldığı ağızlardır. Çovdur, Nohur, Enev, Eski, Mukrı, Surhı, Kıraç, Arabacı, Çandır, Çeges, Hatap, Bayat, Düyeci, Kıpçak gibi ağızlar bu gruba dahildir (*Amansariyev, 1970:59-60*).

O. Çommadov'un **Kerkinskaya Gruppa Dialektov Türkmenskogo Yazıkı** adlı çalışmasında (*Çommadov, 1992:8*) ise farklı bir tasnif yapılmıştır (Bkz. Şekil 1).

Türkmen Türkçesi ve ağızlarıyla ilgili bu tasnifler daha çok coğrafyaya yönelik olmaları sebebiyle ağızlardaki şekli ortaklıklar çalışmalarda belirgin olarak karşımıza çıkmamaktadır.

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE OLUMLU ŞİMDİKİ ZAMAN KAVRAMI

Edebî dille zaten iç içe olan Türkmen ağzlarına bakıldığında ses bilgisi ve şekil bilgisi bakımından çok büyük farklılıklar görülmemekte ve mevcut özelliklerin de Türkmen boylarına paralel seyrettiği dikkati çekmektedir. Diğer Oğuz grubu lehçelerinde de kendi içlerindeki ağızlar arasında büyük farklılıklar görülmemekte, ağızlardaki morfolojik özelliklerin diğer lehçe gruplarıyla bağlantılı olduğu da özellikle dikkati çekmektedir. Türkmen ağzlarına bu açıdan bakıldığında özellikle şimdiki zamanın ifadesinde bir çeşitlilik göze çarpar.

Türkmen Türkçesi gramerlerinde şimdiki zaman "hâzirki zaman" olarak adlandırılmakta ve "belirgin" (konkret) ve "umumî" olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Umumî şimdiki zaman Türkmen Türkçesinin edebî dilinde [-ya:r,-yâ:r] ekleriyle kurulmakta ve mânâ itibarıyla bir hareketin, bir işin söylendiği zaman yapılıyor olduğunu, henüz bitmediğini ifade etmektedir. Belirgin (konkret) şimdiki zaman ise Türkiye Türkçesi gramerlerindeki geniş zamanı da içine alabilen bir ifade tarzıdır. Bir işin o nesneye has bir hareket olduğunu, tabii özellik gösteren bir hareket olduğunu veya âdet olduğu üzere tekrarlandığını ifade eder. (Genel Türk dilindeki geniş zaman kavramı ise Türkmen Türkçesi gramerlerinde "belirsiz veya bilinmeyen gelecek zaman" (nâmâlim gelecek zaman) olarak adlandırılmaktadır) (*Azimov, 1960:383; Baskakov, 1970:280-281*).

Meselâ; *Avtohus şu yerde durya:r. Aman şu yerde oturya:r. Cuma öyde yatya:r.* denildiğinde işin söylendiği sırada yapıldığı anlatılır ve zaman "umumî şimdiki zaman" (umumi hâzirki zaman) olarak adlandırılır. Fakat aynı cümleler; *Avtohus şu yerde du:r. Aman şu yerde otur. Cuma öyde yatur.* şeklinde ifade edildiğinde o hareketin genel olarak, âdet olduğu üzere yapıldığını gösterir ve zaman "belirgin şimdiki zaman" (konkret hâzirki zaman) olarak adlandırılır. Bu zaman için kullanılan *du:r-, otur-, yö:r-, yatur-* kelimeleri (ki bunlar, Türkmen Türkçesinde halihazırda uzun ünlülü olarak kullanılmaktadır. Bu örneklerin kök şekilleri için ayrıca bkz. *Buran 1999:212*), anlatılmak istenen fiile getirilen [-p] zarf fiil ekinden sonra da kullanılarak çekime girebilmektedir. Meselâ; *Men oka:p oturın, i:şlâp yö:rsün, vd.*

Ancak, Türkmen Türkçesinde "umumî şimdiki zaman"m "belirgin şimdiki zaman"a göre kullanımını daha fazladır. Edebî dilde [-ya:r,-yâ:r] ekiyle kurulan "umumî şimdiki zaman" açısından Türkmen ağızlarındaki kullanımlar, daha çeşitlidir ve bu kullanımların her biri bir diğer Türk lehçesiyle bağlantılıdır. Esasen Türk dilindeki aşığı yukarı bütün şimdiki zaman şekilleri Türkmen ağzlarında karşımıza çıkabilmektedir. Hatta tek bir ağızda dahi bir kaç kullanıma rastlanabilmektedir.

Meselâ; Salır ve Sarık ağızlarında [-ya:r, -yo:r, -o:r] şekillerinin yanı sıra [-edu:r] şeklindeki kullanıma da rastlanabilmektedir. Bu sebeple, Türkmen Türkçesi ağızlarının girift veya birbirleriyle iç içe girmiş olduğunu söylemek mümkündür.

TÜRKMEN TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA OLUMLU ŞİMDİKİ ZAMAN EKLERİ

Türkmen Türkçesi ağızlarında umumî şimdiki zaman için [-yar, -yâ:r] şeklinin yanı sıra esas itibarıyla şeklen üç grup allomorf (=bir ekin eş şekilleri) görülmektedir. Potseluyevskiy de *Dialekti Türkenskogo Yazıka* adlı çalışmasında Türkmen ağızlarını, şimdiki zamanın ifadesine göre 3 gruba bölmektedir (Çarıyarov, 1969:34, 49):

1. [-ya:,-yâ:], [-ya,-ye], [-yo:,-yo:r], [-o:,-o:r]
2. [-ı,-i], [-ı,-i:]
3. [-adır, -edir], [-adı, -âdi], [-adu:r, -edu:r], [-a,-e]

1. [-ya:, -yâ:], [-ya, -ye]; [-yo:, -yo:r], [-o:, -o:r]

Bu şimdiki zaman ekinin ortaya çıkışı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. F. Meninskiy 1680'de yaptığı *Grammatika Turcica* adlı çalışmasında Türkiye Türkçesinde Anadolu ağızlarında *geliyürür*, *geliyürüyür* şekillerine dikkati çekerek [-yor] şimdiki zaman ekinin *yüri'* fiilinden geliştiğini ileri sürmüştür, bu fikri daha sonra P. M. Melioranskiy ve Houstma tarafından da destek görmüştür. K. Foy ise Meninskiy'in fikrini daha da geliştirerek bu şimdiki zaman ekini meydana getiren yardımcı fiilin Türk lehçelerinde *yori'* *yoru'*, *yüri'/yürü'* ve *yeri'* şeklinde 3 varyantının olduğunu belirtmiş, Anadolu ağızlarındaki *gülü'yorur* ve *hağlayorur* şekillerinin varlığına dikkati çekerek ve [-yor] ekinin *yori'*, *yani'* yardımcı fiillerinden geliştiğine işaret etmiş, Meninskiy tarafından gösterilen ön ünlü *yürür* şeklinin sonra ortaya çıktığını, Azerbaycan Türkçesindeki *alır*, *gelir* gibi şimdiki zaman ifadelerinin ise düz ünlü *yeri'* fiilinden geliştiğini ifade etmiştir (Cari'

yarov, 1969:11-12). F. E. Korş bu şekillerin yat-fiilinden iki ünlü arasında /t/ sesinin düşmesiyle gelişmiş olabileceği fikrini ortaya atmış, bu fikir Potseluyevskiy tarafından tenkit edilmiş, N. A. Baskakov ve V. V. Reşetov tarafından ise destek görmüştür (Çarıyarov, 1969:13).

Bu meseleye ait bir diğer fikir de 1859'da N. 1. Uminskiy tarafından ortaya atılmıştır. Uminskiy, [-yur, -yar] soneklerinin predikat gösterici [-dur] (< dur-) ekinde d > y değişimi ile türemiş olduğunu iddia etmiş, bu fikri F. Müller ve M. Hartman tarafından da desteklenmiş, W. Bang tarafından da genişletilmiştir. Bu fikir, Potseluyevskiy tarafından ilgi görmüşse de Azerbaycan Türkçesindeki şimdiki zaman ekleriyle Anadolu ağızlarındaki *hağlayorur* ve *gülüyörür* şekillerini açıklayamamasından dolayı Meninskiy, ve Foy'un görüşleri daha çok kabul görmüştür (Çarıyarov, 1969:14).

V. Maksimov da Türkiye Türkçesi edebî dil ve Anadolu ağızlarını incelemiş, Karaman ağızındaki *geliyörür* veya *geliyoru*, *çıkıyörür* veya *çıkıyörürü* kullanımlarıyla İstanbul ağızındaki *geliyor*, *çıkıyor* şekillerine dayanarak ekin bu şekillerden geliştiğini belirtmiştir (Çarıyarov, 1969:15'teki dipnot). A. N. Kononov, N. K. Dimitriyev, A. Samoyloviç, B. G. Gafarov, M. Ragimov, E. R. Tenişev, J. Deny, B. Atalay, M. Ergin ve daha bir çok dilci de bu görüşü benimsemiştir.

M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer* adlı çalışmasında Dede Korkut'ta ayrı bir şimdiki zaman eki olmadığını, geniş zaman şeklinin eserde yerine göre aynı zamanda şimdiki zaman için de kullanıldığını, [-yor] şimdiki zaman ekinin Batı Türkçesinde sonradan, yani Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıktığını, bu sebeple de metinde [-yor] ekinin bulunmamasının tabii olduğunu, bununla beraber Dede Korkut'ta *gideyorır*, *geliyorır*, *geliyorırriken* gibi şekillere de rastlandığını belirtmiştir (Ergin, 1991:460).

M. N. Hıdırov da Türkmen Türkçesindeki [-yar, -yâ:r] şimdiki zaman ekinin XVIII. asır Türkmen Türkçesi edebî dilinde özellikle Mahtumkulu'nun şiirlerinde şimdikine göre çok sınırlı sayıda kullanıldığını belirtmiştir (Hıdırov, 1962:125).

1930'da resmen edebî dil kullanımı olarak kabul edilen [-yar-, -yâ:r] ekinin sonundaki /r/ sesinin düşmesiyle meydana gelen [-ya:,-yâ:] allo-morfunun özellikle konuşma dilinde kullanımı oldukça yaygındır.

[-ya:, -yâ:]

[-ya:, -yâ:] allomorfu aktif olarak Teke, Salır, Mehin, Arabacı, Batı Yomut ve Mürçe ağızlarında kullanılmakla beraber genel olarak konuşma dilinde de görülür.

Tekeler, en kalabalık ve en güçlü Türkmen boyudur. Salur Kazan'ın ahfadından geldiği, Avşar ve Büğdüz boylarının kolları olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Toğtamiş ve Utamiş Tekelerin iki ana bölümüdür. Bazı kaynaklarda üçüncü büyük kolları olarak Yalkamış gösterilmektedir. Büyük bir kol da Anadolu'da bulunan Teke elidir. Türkmenistan'da Kızılrvat rayonundan başlayıp, Baherden, Göktepe, Aşgabat, Tecen, Merv, Murgap, Sakarçâğge, Bayramali ve Türkmenkale rayonlarını içine alan sahada yerleşmişlerdir (*Ataniyazov, 1994:200, 267-269; Durdiyev vd., 1991; Amansariyev, 1970:54; İslam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.*). **Salır** boyu, Salur-Oğurcık ahfadından gelen Eski bir Oğuz boyudur. Yalavaç, Karaman, ve Ana olmak üzere 3 ana bölüme ayrılır (*İslam Ansiklopedisi*). Başlı başına bir Türkmen boyudur. Aynı zamanda Sayatlı ve Hıdırili boylarının (tayfalarının) teşekkülünde de yer alırlar. Ersarı, Teke, Yomut, Sarık boylarının Salırlara dayandığı bilinmektedir (*Ataniyazov, 1994:184*).• Genellikle Sarağt rayonunda yerleşmişlerdir (*Amansariyev, 1970:55*). **Mehin** ağızı Daşhovuz, Kaka rayonunun Mehin obasında konuşulmaktadır. **Arabacı** ağızı da Denev rayonunun kısmen Moskova bölümünde, kısmen de Türkmenkale rayonunda konuşulmaktadır (*Amansariyev, 1970:55'57*). **İslam Ansiklopedisi** "Türkmenler" maddesinde, Teke Türkmenleri gibi **Yomutların** da Salur Kazan ahfadından geldiği ve Eymür boyu ile karıştıkları ifade edilmektedir. Şeref ve Çuni olmak üzere iki büyük bölüme ayrılırlar. Şeref bölümünün Caferbay, Yelgi, Düyeci, Karadağlı ve Tatar olmak üzere beş uruğu ve bunların her birinin kendi içinde bir çok kolu mevcuttur. Çuni bölümünün de kendi içinde Atabay, Ak, Daz gibi bir çok uruğu ve her bir uruğun da yine bir çok kolu vardır. Ebul Gazi Bahadır Han da Yomutları doğrudan doğruya Salır Kazan'dan getirmektedir (*Ataniyazov, 1994:148*). Yomutlar Tağta, Köhneürgeç rayonlarında, Boldumsaz (Kalinin) rayonunun kısmen Telman ve Boldumsaz (Kalinin) tarafları, Türkmenistan'ın batısında yer alan Kazancık, Kızıletrek, Esenkul, Çeleken rayonlarında, Krasnovodsk'a bağlı Kızılsu ve Çekişler'de yerleşmişlerdir (*Amansariyev, 1970:55*) **Mürçe** boyu da Karrıkala ve Baherden rayonlarının bazı köylerinde yerleşmiştir. (*Amansariyev, 1970:55*).

Teke ağızında şimdiki zamanın çekimi ağırlıklı olarak [-ya:, -yâ:] ekleriyle yapılmakta, nadiren

kısa ünlülü [-ya, yâ] şekli kullanılmaktadır. **Salır** ağızında da şimdiki zaman çekimi esasen Teke ağızındaki gibi [-ya:, -yâ:] ekleriyle yapılır. Bunun yanı sıra nadiren edebî dildeki gibi [-ya:r, -yâ:r] ve ayrıca [-yo:r] allomorfları da kullanılmakla beraber *alyâ:* şeklinde olduğu gibi [-yâ:] ekinin kalın sıradan ünlülü kelimelere gelebildiği de görülür. Umumî şimdiki zaman çekimi **Mehin** ve **Arabacı** ağızlarında da Teke ağızındaki gibidir (*Berdiyev, 1988:163; Maviyev, 1987:57*). **Batı Yomut** ağızında aktif olarak [-ya:, -yâ:] kullanılmasının yanı sıra [-ya:r, -yâ:r, -ye] şekilleri de kullanılmaktadır. Bunlardan [-ye] Kazancık, Kızıletrek yörelerine mahsustur. Batı Yomut ağızında [-ya:r], *diyamn* kelimesinde olduğu gibi, ince sıradan kelimelere de getirilebilmektedir (*Amansariyev, 1970:327-328.; Atadjanov, 1959:12*). **Mürçe** ağızında da umumî şimdiki zaman çekimi Batı Yomut ağızındaki gibidir (Berdiyev, 1988:164). (Bkz. Şekil 2).

[-ya, -ye]

[-ya, -ye] allomorfu Göklen, Alili (Yazır), Küren, Karataşlı, Yemreli, Sakar, Ata, Manış, İğdir ve Kuzey Yomut ağızlarında belirgindir.

Göklenlerin Kayı, Bayındır, Dodurga ve Çepni gibi eski Oğuz boylarının bir uzantısı olduğu söylenmektedir. Yengeh, Çakır, Beğdili, Kırık, Kayı, Gerkes, Ay-Der-iş, Bayındır, Karabalkan, Sengri gibi 10 uruğa ayrılır (*İslam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.*). 1925'te G.I. Karpov, Göklenleri Kayı, Dodurga, Hatap ve Mukrı olmak üzere dört ana bölüme ayırarak şimdiki başına bir boy (tayfa) olduğu düşünülen Hatap ve Mukrı boylarını da buraya dahil etmiştir (*Ataniyazov, 1994:249-250*). Göklenler Karrıkala rayonunda yerleşmişlerdir (*Amansariyev, 1970:55*). **Yemreli** boyu eski Oğuz boylarından Eymür'ün devamıdır (*İslam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.*). Kazak Bay, Marıp, Hıdır, Berdihoca, Çakan, Kumlu, Karaca, Takırdm, Cüneyt, Bedes gibi bölümlere ve bunların her biri de kendi içlerinde uruğlara ayrılmıştır (*Ataniyazov, 1970:250*). Yemreli boyu da Lenin rayonunun bazı obaları kısmen Sakarçâğge rayonu ve Baherden'de yerleşmiştir. (*Amansariyev, 1970:55'57*). **Sakarların** da eski Oğuz boylarından Kara Evli'nin devamı olduğu söylenmektedir (*İslam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.*). **Alili (Yazır)** ağızını konuşanlar Yılanlı ve Kaka rayonlarında yerleşmektedirler. **Karataşlı** ağızı, Alili koluyla aynı yerlerde konuşulmaktadır. **Ata** ağızı da Darganata rayonunun, Merv ve Murgap rayonlarının bazı bölümlerinde konuşulmaktadır (*Amansariyev, 1970: 55'57*) •

Sakar ağzında da umumî şimdiki zaman esasen [-ya, -ye] ekleriyle kurulmakla beraber, Karahmahmut obasında [-yo:r, -yö:r] eklerine de rastlanmaktadır, *goyye, goyyer, atye, atyer, aydye, aydyer, ekye, ekyer* örneklerinde olduğu gibi, [-ye] allomorfunun kalın sıradan kelimelere de gelebildiği görülmektedir. Umumî şimdiki zaman çekimi İğdir ağzında da Sakar ağzındaki gibidir. Kuzey Yomut ağzında genellikle [-ya, -ye, -yo, -yö] kullanılırken seyrek olarak da [-yar, -yer, -yor] ekleri görülür. Bu ekler, Boldumsaz (Kalinin) ve Köhneürgeç'teki Yomut ağzlarında [-ya, -ye] ile paralel kullanılmaktadır (*Amansariyev, 1970: 328-330*). Kerki grubu ağzlarından Kırköylü ağzında da umumî şimdiki zaman çekimi Kuzey Yomut ağzındaki gibidir (*Çommadov, 1991:105*).

Göklen, Alili, Küren, Sakar, Karataşlı, Yemreli, Ata, Kuzey Yomut, Kırköylü ve İğdir ağzlarında umumî şimdiki zaman çekimi aynı tiptedir. (*Berdiyev, 1988:168-170*). (Bkz. Şekil 3).

Ancak Göklen, Yemreli, Alili ve Karataşlı ağzlarında çokluk 1. ş. çekiminde [-k] şahıs ekinin kullanılması dikkati çekmektedir (*Amansariyev, 1970:329*).

Bartın ve yöresi ağzlarında da [-ya, -ye, -ya:, -ye:] allomorflarının kullanıldığı bilinmektedir (*Korkmaz, 1994:26-27*). Gürcistan'daki Türk ağzlarında da *hülmiyer, keliyerâm, keliyersân* şekillerinde görüldüğü üzere [-yer] şimdiki zaman eki kullanılmaktadır (*Gudiaşvili, 1949:10; Djanaşia, 1955:8*) (*Çarıyarov, 1969: 32'den*).

[-yo:, -yo:r]

Bu allomorf özellikle Ersarı ve Olam ağzlarında kullanılmaktadır.

Ersarı boyu Oğuz boylarından Yazır'm devamıdır. Ulutepe, Güneş, Kara ve Bekevül olmak üzere dört büyük bölümden, her bölüm bir çok uruğdan ve bazı uruğlar da bir çok tireden müteşekkildir (*islam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.; Ataniyazov, 1994: 256*).

Karabekevül, Hocambaz rayonları, Kerki rayonunun Halaç ve Kerki bölümünde yerleşmiş olan Ersarı Türkmenlerinin ağzında şimdiki zaman eki genellikle [-yo:r], seyrek olarak da [-yo:]

allomorfuyla kurulur (*Annanurov vd., 1972:155-159*). Bilindiği üzere Anadolu ağzlarında da benzer şekiller karşımıza çıkmaktadır (*Gülensoy, 1988:103-105*). Olam ağzının konuşurları da Hocambaz rayonunun bazı köylerinde yerleşmişlerdir. Olam ağzında da şimdiki zaman çekimi Ersarı ağzındaki gibidir. Çovdur ağzında da kısmen bu tür bir kullanıma rastlanır (*Berdiyev, 1988:173*). (Bkz. Şekil 4).

Bugün Ermenistan sınırları içinde kalan Kirovakan'da da [-yo, -yö] allomorfları kullanılmaktadır (*Şirâliyev, 1962:223-224*). (Bkz. Şekil 4).

[-o:, -o:r]

Bu allomorf Sarık ağzında belirgin olarak dikkati çeker. Sarık ağzında [-o:, -o:r] şimdiki zaman eki ünsüzle biten kelimelere gelmektedir (*Amansariyev, 1970:330-331*). (Bkz. Şekil 5).

Şakırlar gibi Salur-Oğurcık soyundan geldiği söylenen ve çok eski bir Türkmen boyu olan **Sarıklar**, Ali Şah ve Polat Şah olmak üzere iki ana bölüme ayrılırlar. Bunların da her biri kendi içinde bir çok uruğdan müteşekkildir. Sarıklar Tağtapazar, Yolöten rayonlarında yerleşmişlerdir (*islam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.; Amansariyev, 1970:55*).

Azerbaycan Türkçesinin Kazak ağzında, Gâdâbâ ve civar obaların ağzlarında bu şeklin ünsüzle biten fiillerde ünlü uyumuna uyarak [-e:r, -er, -o:r, -or, -ö:r, -ör] şeklinde çok varyantlı görünümlerine, ünlüyle biten fiillerde ise [-yer, -yor, -yör] şeklinde kullanımına rastlanmaktadır.

2. [-i:, -i:]

Bazı dilcilerin [-i:, -i:] şekillerinin Azerbaycan Türkçesi edebî dilinde kullanılan [-ir, -ir] ekinin sonundaki /r/ sesinin düşmesi ile meydana geldiğini, bazılarının da [-i:, -i:], [-iy, -iy] ekinin aslında zarf fiil gösteren bir ek olduğunu ve şimdiki zaman görevi de gördüğünü söylediklerini belirten C. Amansariyev, Türkmen Türkçesindeki [-i:, -i:], ekinin uzun olma sebebinin; zarf fiil ekinin vurguyu kendisinde sakladığı ve *yöre-* yardımcı fiilinden müteşekkil yapının yavaş yavaş etkisini

yitirmesiyle düşmesine sebep olduğu şekilde açıklamış, Kuzey Yomut-Uşak ağzında şimdiki zaman için kullanılan zarf fiil şeklinin uzun telâfuz edilmesinin bu tür bir fikri akla getirdiğini, aslında [-i,-i:] şeklinin [-iy, -iy] şeklinde anlaşılması gerektiğini, yani *yik'* yardımcı fiilinin, zarf fiil ekine uzunluk izini bırakan /y/ sesinin korunduğunu ifade etmiştir (*Amansariyev, 1954: 148; Ragimov, 1957: 67* (Çarıyarov, 1969; 27'den).

Görüldüğü üzere özellikle Kuzey Yomut ağzlarından Uşak ağzında umumî şimdiki zamanın bu eklerle kullanımına rastlanmaktadır. Eski ağzını konuşanlar arasında da özellikle ünlüyle biten fiillerde bu tür kullanımlar görülür (*Amansariyev, 1970:332-333*).

Özbek Türkçesinin Oğuz ve Kıpçak ağzlarında da benzer şekillere rastlanmaktadır (*Ahdulla'yev, 1961:167*). Özbek ağzları üzerine çalışan F. Abdullayev, bugün Özbek Türkçesi içerisinde değerlendirilen Harezmi ağzlarını, fonetik, morfolojik ve leksik hususiyetlerini göz önüne alarak, Kıpçak ve Oğuz olmak üzere iki gruba ayırmış, ayrıca Harezmi-Kıpçak ağzlarını da kendi içlerinde /c/'leşen şiveler, /y/'leşen şiveler, /â/'leşen şiveler (şartlı olarak) olmak üzere 3 grup altında toplamıştır (*Abdullayev, 1961:259-265*). F. Abdullayev, Harezmi'nin güney kısımlarında Ürgenç, Hive, Hanka, Hazarasp, Bagat, Yangiarik, Kuşkupir, Şabat ve Türkmenistan'ın Daşhovuz, kısmen de Köhneürgenç şehirlerinde konuşulduğunu belirttiği Harezmi-Oğuz ağzlarını da kendi içlerinde Hive-Urgenç şivesi ve Hazarasp-Yangiarik şivesi olmak üzere iki gruba ayırmıştır (*Abdullayev, 1961:267*). Özbek Türkçesinin Harezmi-Oğuz ve Harezmi-Kıpçak ağzlarında özellikle ünlüyle biten fiillerin şimdiki zaman çekiminde benzer şekiller karşımıza çıkmaktadır.

Umumî şimdiki zaman çekimi Azerbaycan Türkçesinin Nuha, Zagatala, Gah, Ordubad ve Güney Azerbaycan'ın bazı ağzlarında {-Iy} eki ile kurulmaktadır. Ayrım ağzında, Mugan grubu, Ordubad ve Güney Azerbaycan'ın bazı ağzlarında [-ey], Ayrım ağzında [-ey,-oy,-öy], Astrahanpazar, Hânegah, Gülmâmâmâdli ağzlarında ise [-ay], şekli kullanılmaktadır (*Şirâliyev, 1962:223'*

224). [-ey,-iy] allomorflarının Anadolu'da Erzurum ağzında da kullanıldığını görüyoruz (*Gemal'maz, I, 1995:353'357*). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun daha bir çok ağzında görülen bu kullanım, bu bölge ağzlarının Orta Asya'daki Türk ağzlarıyla olan bağlantısını açıkça göstermektedir. (Bkz. Şekil 6).

Bulgaristan Gagavuz Türkçesinde şimdiki zaman çekimi, Kumanovo'da [-e, -ye] ekleriyle yapılmaktadır: *gidem, gideyesin, gideye, gideyez, gideyesiniz, gideye(ler), geliyem, geliyen, geliye, geliyez, geliyesiniz, geliye, vd.* Brestak'ta da [-yo] ekinin yanı sıra [-ye] de kullanılır : *görüyem, görüyesin, görüriye, görüyez, gönyesiniz, görüyola; gidiyem, gidiyesin, gidiye, gidiyez, gidiyesiniz, gidiyele, vd.* (*Özkan, 1996:148 ; Pokrovskaya, 1964:180*).

3. [-adır, -edir], [-adı, -âdi], [-adutr, -edutr], [-a, -e]

Aslında Kıpçak grubuna mahsus olan bu şeklin, [-a, -e] zarf fiil eki ile *durmak, turmak* yardımcı fiilinin birlikte kullanımı neticesinde, *dur'mak, turmak* > {-Dir} > {-Di} şeklinde bir gelişme göstererek meydana geldiği düşünülmektedir. Bazı ağzılarda sadece [-a, -e] ekiyle kurulanları görülmektedir, [-adır, -edir] ekine XIV.-XV. asırlarda zaman eki olarak Nesimî'nin, Hatayî'nin ve Kişverî'nin eserlerinde rastlamak mümkündür. M. Şirâliyev'in de belirttiği gibi XV. asırdan sonra bu şekil Azerbaycan Türkçesinin edebî dilinde yerini Oğuz tipli şimdiki zaman eklerine bırakarak aradan çıkmış, sadece onun kısaltılmış şekilleri bazı ağzılarda 1. ve 3. şahıslarda [-adı, -âdi, -adu, -âdü] şekillerine geçmişse de 2. şahısta tamamiyle kullanılmaz olmuştur. Türkmen Türkçesine ait XVIII.-XIX. asır yazma eserlerde de bu şeklin kullanıldığı bilinmektedir (*Çarıyarov, 1969:29-30*). Bu asırlardaki Türkmen şairlerinden Andalip'in el yazması şiirlerinde de bu ekin varlığı dikkati çekmektedir.

Bu şimdiki zaman şekli, Türkmen Türkçesinin Çovdur, Eski, Hatap, Surhî, Çandır, Düyeci, Nohur, Hasar, Enev, Kıraç, Mukrı, Çeges, Farap ağzlarında kullanılmaktadır.

Çovdurlar Eski Oğuz boyu *Çavuldurun* devamıdır. Çovdur (Çavuldur), İğdir, Abdal, Buruncuk, Bazacı, Esenli ve Şeyh olmak üzere 7 bölüme ayrılır (*İslam Ansiklopedisi, Türkmenler mad.*). Çovdurlar, Boldumsaz (Kaimin) rayonunun Kalinin ve kısmen de Telman tarafları, Krasnovodsk'un kuzeybatı tarafı ve kısmen de Sayat rayonunda yerleşmişlerdir. **Düyeciler** Daşhovuz bölgesinde yer alan Yılanlı rayonunun bazı yerlerinde yerleşmişlerdir. **Çandurlar** Çarcev'in Denev rayonunun kısmen Moskova bölümünde ve Darganata'da yerleşmişlerdir (*Amansariyev, 1970:55-57*).

Çovdur ağzında umumî şimdiki zaman çekimi esasen [-adır, -edir, -ydır] ekleriyle yapılır (Erdem, 1998:158; *Masakov, 1949:9-10; Amansariyev, 1970:333*). Eski ağzında da [-adır, -edir] şekli, seyrek olarak da [-adı, -edi] şekli ünsüzle biten fiillere gelir. Nerezim obasında yerleşen Karayetimlerin ağzında [-a] ve [-adır, -edir] ekleri paralel kullanılır (*Amansariyev, 1970:337-338*). Hatap ağzında da Eski ağzındaki gibi ünsüzle bitenlere [-adır, -edir], ünlüyle bitenlere [-:dır, -:dir] ekleri getirilerek kurulur (*Çommatov, 1991:105-106*). Surhı ağzında da Eski ağzındaki gibi bir kullanım görülmesinin yanı sıra, [-ydi, -ydi] eki de ünlüyle biten kelimelere gelebilmektedir. Surhı ağzında *aluv hara* şeklinde olduğu gibi seyrek olarak [-a] ekinin kullanımına da rastlanmaktadır. Umumî şimdiki zaman çekimi, Çandır ağzında da Surhı ağzındakine benzer. Farkları ise Çandır ağzında [-adı, -edi] şeklinin [-adır, -edir] şekline göre daha pasif kullanılmasıdır. Düyeci ağzında umumî şimdiki zaman, teklik 3.ş.'ta esasen [-adır, -edir] ile kurulur. Diğer şahıslarda [-a] eki vardır (*Amansariyev, 1970:335-340*). Kısmen Baherden, kısmen Karkıkala'da yerleşen Nohurların ağzında umumî şimdiki zaman ünsüzle biten kelimelere özellikle 3. şahıslarda [-adı, -âdi] seyrek olarak da [-adır, -âdir] ekleri, ünlüyle biten kelimelere [-ydi] şekli getirilerek yapılır (*Muhyev, 1959:12.*) (Bkz. Şekil 7).

Hasar ağzında da şimdiki zaman çekimi Nohur ağzındaki gibidir. Aşgabat'ta Enev, Manış yerleşim merkezleri ve kısmen de Kaka rayonunda konuşulan Enev ağzında şimdiki zaman [-ade, -âde] şekilleriyle yapılmaktadır. Kırac ağzında ünsüzle biten fiillere [-adı, -âdi, -ado], ünlüyle biten fiillere [-ydi, -:dı, -:du] ekleri geti-

rilir (*Amansariyev, 1970:339-340*). Bayatlarında bulunduğu Denev'in Farap rayonundaki ağızlarda şimdiki zaman çekimi Kırac ağzındakine benzer (*Arazkulyev, 1991:45*). Mukrı ağzında da esasen Surhı ve Çandır ağızlarındaki gibi olmakla beraber, ünlüyle bitenlerde özellikle 3. şahıslarda [-:dı -:di] şekilleri görülür. Mukrı ağzında ayrıca [-dıra:n, -dirâ:n] şekilleriyle kurulan bir şimdiki zaman da vardır. : *aldıra:ndırın aldıra:ndırsın aldıra:ndır aldıra:ndırs aldıra:ndırs aldıra:ndırsız aldıra:ndırlar, vb.* Denev rayonunun kısmen Moskova bölümünde konuşulan Çeges ağzında da şimdiki zaman çekimi Mukrı ağzındaki gibidir (*Çommatov, 1991 -.105-107; Amansariyev, 1970:340-341*). Stavropol Türkmen ağzında da şimdiki zaman, [-yar] ekinin yanı sıra [-adur] ekiyle de kurulmaktadır (*Kürenov, 1962:244-245*). Olam ağzında [-du:r] şeklinin yanı sıra, [-do:r] şekli de kullanılmaktadır (*Berdiyev, 1988:184; Çarıyarov, 1969:31*). (Bkz. Şekil 7).

Sarık (*Amansariyev, 1970:324-335*) ağzında da daha önceden belirtildiği üzere şimdiki zaman, [-o:r, -o:] eklerinin ünsüzle biten kelimelere getirilerek kurulmasının yanı sıra ünlüyle biten kelimelere [-du:r, -du:] ekleri getirilerek de yapılır. Vurgunun son heceye gelmesiyle bağlantılı olarak, zarf fiil eki [-a, -e]'nin düşmesiyle kalan [-dır, -dir, -dur] kısmındaki ünlünün uzamasıyla meydana gelen [-du:r, -du:] ekleri, Sarık ağzında şimdiki zaman için kullanılan esas şekillerin birisidir. Salır ağzında bazı yaşlıların konuşmasında da *aldu:r, geldu:r* şekillerine rastlanmaktadır (*Çarıyarov, 1969:31*). (Bkz. Şekil 7).

Benzer çekimler diğer Türk lehçelerinde de vardır.

Azerbaycan ağızlarında da şimdiki zaman çeşitlilik göstermektedir, [-adı, -âdi, -adu, -âdü] allomorfları çok yaygın olmamakla beraber Guba, Baku, Mârâzâ ve Ali Bayramlı bölgelerinde kullanılmakta ve az da olsa, bu ekin [-a durur] şekline, Zagatala, Gah ve Guba ağızlarında rastlanmaktadır (*Şirâliyev, 1962:220-232*).

Özbek Türkçesinin Harezmi-Oğuz ağızlarında ve Çimkent-Oğuz ağızlarında şimdiki zaman çekimi de benzer şekildedir. F. A. Abdullayev, Uz-

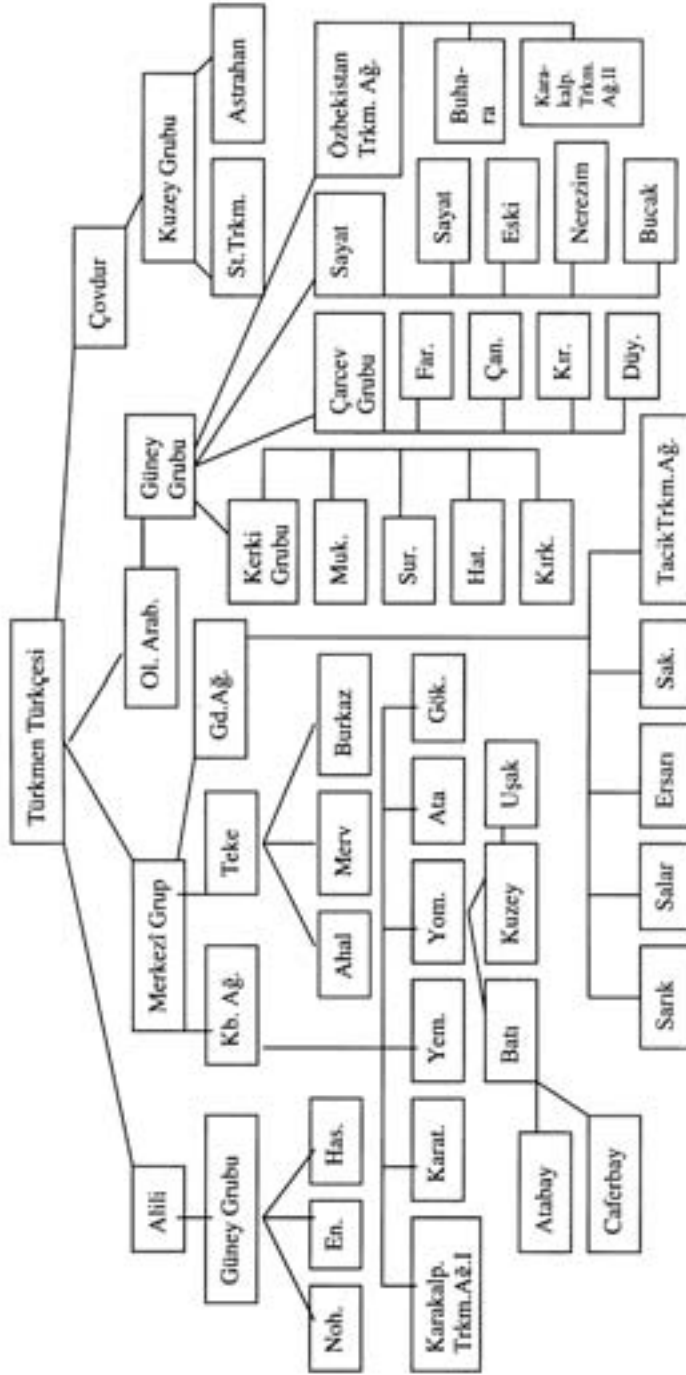
bek Tilining Uğuz Lahcasi adlı çalışmasında Kazakistan'ın Çimkent yöresindeki şiveyi de Çimkent-Oğuz şivesi olarak ayrıca ele almıştır (*Ahdul'layev, 1978:53, 95*). Özbek Türkçesinin edebî dilinde de aynı türden şimdiki zaman çekimi vardır (*Kononov, 1960:209*). (Bkz. Şekil 8).

Çulım Tatar Türkçesinde, Altay ve Hakas Türkçelerinde de şimdiki zaman bu ekle kurulur. Tebriz'deki Türk ağzında, Çuvaş ve Nogay Türkçelerinde de şimdiki zaman için [-atı, -adı] ekleri kullanılmaktadır (*Serehnikov vd., 1986:156'161*). Şimdiki zaman çekimi Tuva Türkçesinde de Türkmen Türkçesinin Çovdur ağzındaki gibidir (*Tenişev vd., 1988:410*). Kazak Türkçesinde de şimdiki zaman çekiminde

[-a, -e] ve 3. şahıslar için [-adı, -edi] ekleri kullanılır (*Oralbayeva vd., 1989:104*). (Bkz. Şekil 9).

Görüldüğü üzere, şimdiki zaman kullanımı, Türk lehçelerinde çeşitlilik göstererek Türk dünyasının Kuzeydoğu sahasından Anadolu'ya uzanan bir hat çizmektedir. Bu hat üzerinde bir geçiş sahası konumunda olan Türkmen Türkçesindeki [-ya:, -ya:], [-ya, -ye], [-yo:, -yo:r], [-o:, -o:r] allomorfları, Türkiye Türkçesine uzanırken, [-ı,-], [-ı,-i:] allomorfları Azerbaycan ve Anadolu ile de bağlantı kurmakta, [-adır, -edir], [-adı, -âdi], [-adu:r, -edu:r] allomorflarının ise Azerbaycan, Özbek, Kazak, Altay ve Tuva Türkçeleriyle bağlantısı oldukça belirginleşmektedir.

Şekil 1:

Şekil 2:

	Te.,Sal., Meh.,Arab.	B.Yom., Mür.
1.t.ş.	<i>alya:n, gelyä:n</i>	<i>alya:n, alya:rin, gelyä:n, gelyä:rin</i>
2.t.ş.	<i>alya:ñ, gelyä:ñ</i>	<i>alya:ñ, alya:rsiñ, gelyä:ñ, gelyä:rsiñ</i>
3.t.ş.	<i>alya:, gelyä:</i>	<i>alya:, alya:r, gelyä:, gelyä:r</i>
1.ç.ş.	<i>alya:s, gelyä:s</i>	<i>alya:s, alya:ris, gelyä:s, gelyä:ris</i>
2.ç.ş.	<i>alya:ñiz, gelyä:ñiz</i>	<i>alya:ñiz, alya:rsiñiz, gelyä:ñiz, gelyä:rsiñiz</i>
3.ç.ş.	<i>alya:(lar), gelyä:(ler)</i>	<i>alya:lla, alya:lar, gelyä:lle, gelyä:ler (B.Yom.) alya:lar, alya:rlar, gelyä:ler, gelyä:rlar (Mür.)</i>

Şekil 3:

	Gök., Al., Kür.	Sak.	Karat., Yem., Ata	K.Yom., Kırk.	İğdir
1.t.ş.	<i>baryan, bilyän</i>	<i>baryan, bilyen, gelyerin</i>	<i>baryan, bilyen</i>	<i>baryan, gelyen</i>	<i>alyan, bilyen</i>
2.t.ş.	<i>baryañ, bilyäñ</i>	<i>baryasiñ, bilyesiñ, gelyersiñ</i>	<i>baryañ, bilyeñ</i>	<i>baryañ, gelyeñ (alyasiñ)</i>	<i>alyasiñ, bilyesiñ</i>
3.t.ş.	<i>barya, bilye:</i>	<i>barya, bilye, gelye</i>	<i>barya, bilye</i>	<i>barya, gelye (bolyo, göryö)</i>	<i>alye, bilye</i>
1.ç.ş.	<i>baryak, bilyek</i>	<i>baryas, bilyes, gelyeris</i>	<i>baryak, bilyek baryak/ baryas (Yem.) gelyek/ gelyes (Yem.)</i>	<i>baryas, gelyes</i>	<i>alyas, bilyes</i>
2.ç.ş.	<i>baryañiz, bilyeñiz</i>	<i>baryañiz, bilyeñiz, gelyersiñiz</i>	<i>baryañiz, bilyeñiz</i>	<i>baryasiñiz, gelyesiñiz</i>	<i>alyesiñiz, bilyesiñiz</i>
3.ç.ş.	<i>baryalar/ baryalla, bilyeler/ bilyelle</i>	<i>baryalar, bilyeler, gelyerler</i>	<i>baryalar/baryala bilyeler/bilyele barya(la) / baryalar (Yem.) gelye(le) / gelyeler (Yem.)</i>	<i>baryallar, gelyeller alya(lar)</i>	<i>alyeler, bilyeler</i>

Şekil 4:

	Ersarı, Olam, (Çov.)	Kirovakan Ağ.
1.t.ş.	<i>alyo:n / alyo:rin gelyo:n / gelyo:rin</i>	<i>ohuyom, gäliyöm</i>
2.t.ş.	<i>alyo:ñ / alyo:rsiñ gelyo:ñ / gelyo:rsiñ</i>	<i>ohuyon, gäliyön</i>
3.t.ş.	<i>alyo: / alyo:r gelyo: / gelyo:r</i>	<i>ohuyo, gäliyö</i>
1.ç.ş.	<i>alyo:s / alyo:ris gelyo:s / gelyo:ris</i>	<i>ohuyoh, gäliyök</i>
2.ç.ş.	<i>alyo:ñiz / alyo:rsiñiz gelyo:ñiz / gelyo:rsiñiz</i>	<i>ohuyonuz, gäliyönüz</i>
3.ç.ş.	<i>alyo:lar / alyo:rlar gelyo:lar / gelyo:rlar</i>	<i>ohuyo(lar), gäliyöllär</i>

Şekil 5:

Sarık Ağzı			
1.t.ş.	<i>alo:rın / alo:n</i> <i>gelo:rın / gelo:n</i>	1.ç.ş.	<i>alo:rıs / alo:s</i> <i>gelo:rıs / gelo:s</i>
2.t.ş.	<i>alorsın / alo:ñ</i> <i>gelo:rsın / gelo:ñ</i>	2.ç.ş.	<i>alo:rsıñız / alo:ñız</i> <i>gelo:rsıñız / gelo:ñız</i>
3.t.ş.	<i>alo:r / alo:</i> <i>gelo:r / gelo:</i>	3.ç.ş.	<i>alo:r / alo:(lar)</i> <i>gelo:r / gelo:(lar)</i>

Şekil 6:

	K.Yom-Uşak, Eski	Özb.T. Oğuz	Özb.T. Kıpçak	Az.T.Gah, Or.	G.Az.T., Nu.	Az.T. Ay.	Az.T. Ast., Han.,Gülm.
1.t.ş.	<i>alı:n, geli:n</i>	<i>okıyman, soriyman</i>	<i>okıyman, suriyman</i>	<i>alıyam</i>	<i>alıyäm</i>	<i>yazeyrım</i>	<i>bahiyäm</i>
2.t.ş.	<i>alı:ñ / alsıñ</i> <i>geli:ñ / gelsiñ</i>	<i>okıysan, soriysan</i>	<i>okıysan, suriysan</i>	<i>alıysan</i>	<i>alıysän</i>	<i>yazeysın</i>	<i>bahaysen</i>
3.t.ş.	<i>alı:, geli:</i>	<i>okıydı, soriydi</i>	<i>okıydı, suriydi</i>	<i>alıy</i>	<i>alıy</i>	<i>yazey</i>	<i>bahay</i>
1.ç.ş.	<i>alı:s, geli:s</i>	<i>okıymız, soriymız</i>	<i>okıymız, suriymız</i>	<i>alıyh</i>	<i>alıyh</i>	<i>yazeyrıt</i>	<i>baho:"ğ</i>
2.ç.ş.	<i>alı:sıñız, geli:sıñız</i>	<i>okıysızla, soriysızla</i>	<i>okıysılar, suriysılar</i>	<i>alıysız</i>	<i>alıysız</i>	<i>yazeysın</i>	<i>bahaysuz</i>
3.ç.ş.	<i>alı:(llar), geli:(ller), okı:dırlar</i>	<i>okıydıla, soriydıla</i>	<i>okıydı, suriydi</i>	<i>alıylar</i>	<i>alıylär</i>	<i>yazey</i>	<i>bahay</i>

Şekil 7:

	Çovdur	Eski, Hat.	Sur., Noh., En., Has., Çan., Kır., Muk., Çeg., Düy., Far.	St. Trkm., Ol.	Sarık
1.t.ş.	<i>aladırın, geledirin, i:şleydirin, i:şli:dirin</i>	<i>aladın, geledin, okı:dın</i>	<i>baramen / baraman, göremen/alamün, gepleymen, gälämän, gelemen, alaman</i>	<i>aladu:rın, aladu:rın, aldu:rın, alyarın, aldo:rın, eliydo:rın</i>	<i>gatnı:du:rın, gatna:du:rın, i:şli:du:n, i:şla:du:n,</i>
2.t.ş.	<i>aladırsıñ, geledirsıñ, i:şleydirsıñ, i:şli:dırsıñ,</i>	<i>alasıñ/n, gelesiñ/n</i>	<i>alasıñ/alasan, barasıñ/barasan, göresiñ, geleseniñ, gäläsän, gepleysiñ</i>	<i>aladu:rsıñ, aldu:rsıñ, alyarsıñ, aldo:rsıñ, eliydo:rsıñ</i>	<i>gatnı:du:rsıñ, gatna:du:rsıñ, i:şli:du:ñ, i:şla:du:ñ</i>
3.t.ş.	<i>aladır, geledir, i:şleydir, i:şli:dir,</i>	<i>aladır, geledir, boladır, avay ededir, avaylı:dır</i>	<i>aladı, alade, aladı, alado, geläde, gelädi, gelädo:, biledir, yetedir, iyedi, koyadı, uyaladı, göredi, bölünedi, uhlaydı, gepleydi, so:reydi, işli:du:, baradır / baradı göredir / göredi gepleydi, aladı, alada</i>	<i>aladu:r, aldu:r, alyar, aldo:r, eliydo:r, gatnı:du:r</i>	<i>gatnı:du:r, gatna:du:r, i:şli:du:, i:şla:du:</i>
1.ç.ş.	<i>aladırsı, geledirsı, i:şleydiris, i:şli:diris,</i>	<i>aladırsı/aladırsı, geledirsı, geledirsı, okı:s,</i>	<i>baramız / baramıs / baravız, göremiz / göreviz, gepleymiz, gelemiz, alavız, alabız</i>	<i>aladu:rsı, aldu:rsı, aladu:rsık, aldu:rsık, alyarsı, aldo:rsı, eliydo:rsı,</i>	<i>gatnı:du:rsı, gatna:du:rsı, i:şli:du:s, i:şla:du:s,</i>
2.ç.ş.	<i>aladırsıñız, geledirsıñız, i:şleydirsıñız, i:şli:dırsıñız,</i>	<i>alasıñız, gelesiñız, alas, geles, alası, gelesiz</i>	<i>alası / alasıñız, barasırsı/s, göresiz, gepleysiz, alasıllar, gelesiller,</i>	<i>aladu:rsıñız, aldu:rsıñız, alyarsıñız, aldo:rsıñız, eliydo:rsıñız</i>	<i>gatnı:du:rsıñız, gatna:du:rsıñız, i:şli:du:ñız, i:şla:du:ñız</i>
3.ç.ş.	<i>aladır(lar), geledir(ler), i:şleydir(ler), i:şli:dir(ler),</i>	<i>aladırlar, aladılar, geledirler, gelediler,</i>	<i>aladı(la)/alıla(r), baradır / baradı, göredir / göredi, gepleydi(ler), aladalar, aladılar, alade, geläde, gelädo:lar, işli:du:lar,</i>	<i>aladu:r, aldu:r, aladu:rlar, aldu:rlar, alyar(lar), aldo:rlar, eliydo:rlar</i>	<i>gatnı:du:r(lar), gatna:du:r(lar), i:şli:du:(lar), i:şla:du:(lar)</i>

Şekil 8:

	Az.T.Gu., Ba., Mä., Ali B.	Özb.T.Ed.D.	Özb.T. Har.Oğ.	Özb.T. Çim.Oğ.
1.t.ş.	<i>aladam</i>	<i>yâzaman</i>	<i>baraman, gälämän</i>	<i>barama, kälämä</i>
2.t.ş.	<i>alasan</i>	<i>yâzasan</i>	<i>barasan, gäläsän</i>	<i>barasa, käläsä</i>
3.t.ş.	<i>aladı / aladi / aladu</i>	<i>yâzadi</i>	<i>baradı, gälädi</i>	<i>baradı, kälädi</i>
1.ç.ş.	<i>aladuğ</i>	<i>yâzamiz</i>	<i>baramıs, gälämis</i>	<i>baramız, kälämiz</i>
2.ç.ş.	<i>alasz</i>	<i>yâzasiz(lar)</i>	<i>barasıla, gäläsilä</i>	<i>barasilar, käläsilär</i>
3.ç.ş.	<i>aladı / aladi / aladu(lar)</i>	<i>yâzadi(lar)</i>	<i>baradı(la), gälädi(lä)</i>	<i>baradı(lar), kälädi(lär)</i>

Şekil 9:

	Çul.Tat.	Alt.	Hak.	Nog.	Tuva	Kazak
1.t.ş.	<i>aladı</i>	<i>baradı</i> <i>baradı</i>	<i>tabadırbın</i>	<i>alaman</i>	<i>körädirmen</i>	<i>kelemin</i>
2.t.ş.	<i>aladıñ</i>	<i>baradıñ</i> <i>baradı</i>	<i>tabadırdıñ</i>	<i>alasan</i>	<i>körädirsən</i>	<i>kelesiñ / kelesiz</i>
3.t.ş.	<i>aladı</i>	<i>barat baradı</i>	<i>tabadır</i>	<i>aladı</i>	<i>körädır</i>	<i>keledi</i>
1.ç.ş.	<i>aladıbis</i>	<i>baradıbis</i> <i>baradı</i>	<i>tabadırbis</i>	<i>alamız</i>	<i>körädırbis</i>	<i>kelemiz</i>
2.ç.ş.	<i>aladıñnar</i>	<i>baradıñ</i> <i>baradı</i>	<i>tabadırdar</i>	<i>alasz</i>	<i>körädırsilär</i>	<i>kelesinder / kelesizder</i>
3.ç.ş.	<i>aladı(lar)</i>	<i>barat(lar)</i> <i>baradı</i>	<i>tabadırlar</i>	<i>aladılar</i>	<i>körädırlär</i>	<i>keledi</i>

KISALTMALAR

Al.	Alili ağzı	Noh.	Nohurağzı
Hat.	Hatap ağzı	Çul. Tat.	Çulım Tatar Türkçesi
AİİB.	Ali Bayramlı	Nu.	Nuha ağzı
K. Yom.	Kuzey Yomut ağzı	Düy.	Düyeci ağzı
Alt.	Altay Türkçesi	Ol.	Olam ağzı
Karat.	Karataşlı ağzı	En.	Enev ağzı
Arab.	Arabacı ağzı	Ozb. T.Ed.D.	Özbek Türkçesi Edebî Dili
Kır.	Kıraç ağzı	Far.	Farab ağzı
Ay.	Ayırım ağzı	Sak.	Sakar ağzı
Kırk.	Kırköylü ağzı	G. Az. T.	Güney Azerbaycan Türkçesi
Az. T.	Azerbaycan Türkçesi	Sal.	S alır ağzı
Kür.	Küren ağzı	Gök.	Göklen ağzı
B. Yom.	Batı Yomut ağzı	St. Trkm.	Stavropol Türkmen ağzıları
Mâ.	Maraza ağzı	Gu.	Guba ağzı
Ba.	Baku ağzı	Sur.	Surhı ağzı
Meh.	Mehin ağzı	Gülm.	Gülmâmedli ağzı
Çan.	Çandır ağzı	Te.	Teke ağzı
Muk.	Mukrı ağzı	Hak.	Hakas Türkçesi
Çeg-	Çeges ağzı	Trkm. Ağ.	Türkmen ağzı
Mür.	Mürçe ağzı	Han.	Hânegah ağzı
Çim. Oğ.	Çimkent-Oğuz ağzıları	vd.	ve diğerleri
Nog.	Nogay Türkçesi	Har. Oğ.	Harezm-Oğuz ağzıları
Çov.	Çovdur ağzı	Yem.	Yemreli ağzı

KAYNAKLAR

- ABDULLAYEV, F. A. (1961), **Uzbek Tilining Horazm Şevalari**, Taşkent, 346 s.
- ABDULLAYEV, F. A. (1978), **Uzbek Tilining Uğuz Lahçası**, Taşkent, 141 s.
- ALTAYEV, S., - AÇILOVA, G., GÜCÜKOV, S., ATAYEV, G., BORCAKOV, A., SAHEDOVA. (1976), **Türkmen Dilinin Frazzeolojik Sözlüğü**, Aşgabat, 399 s.
- AMANSARIYEV, C. (1970), **Türkmen Dialektologiyası**, Aşgabat, 380 s.
- AMANSARIYEV, C. (1954), **Türkmen Dilinin Yomut Şivesinin Demirgazık Geleşikleri**, (Kand. dissert.).
- AMANSARIYEV, C., ATAMÂDOV, N., MUHIYEV, H. (1978), **Türkmen Dialektologiyasından Praktikum**, Aşgabat, 177 s.
- ANNANUROV, A., BERDİYEV, R., DURDIYEV N., ŞAMIRADOV, K. (1972), **Türkmen Dilinin Arsan Dialekti**, Red.; M. Y. Hamzayev, Aşgabat, 235 s.
- ARAZKULIYEV, S. (1991), **Türkmen Dilinin Farap Dialekti**, Aşgabat, 171 s.
- ARAZKULIYEV, S., ATANIYAZOV, S., BERDİYEV, R., SAPAROVA, G. (1977), **Türkmen Dilinin Gısgaça Dialektologik Sözlüğü**, Aşgabat, 215 s.
- ATADJANOV, M. (1959), **Salırskiy Dialekt Turkmenskogo Yazıka**, Avtoreferat dissertatsii nasoisvaniye uçenoy stepeni kandidata filologičeskih nauk. Aşhabad, 18 s.
- ATANIYAZOV, S. (1994), **Şecere (Türkmenifi Nesil Darağtı)**, Aşgabat, 288 s.
- AZİMOV, P., SOPIYEV, G., ÇÖNNÂYEV, Y., (1992), **Türkmen Dili**, Aşgabat, 400 s.
- AZİMOV, P., HİDİROV, M. N., SOPIYEV, G., AMANSARIYEV, C., SARIYEV, G., İBRAYİMOV, A. (1960), **Hâzirki Zaman Türkmen Dili**, Aşgabat, 552 s.
- AZMUN, Yusuf (1983), **Ana Çizgileriyle Türkmen Dilbilgisi I.c. (Ses Bilgisi)**, Ankara, 83 s.
- AZMUN, Yusuf (1978), "İran Türkmençesi-bir Yomut ağzı : Arzu", **Journal of Turkish Studies-Türklük Bilgisi Araştırmaları**-Volume 2, Center for Middle East Studies of Harvard University, s. 1-46.
- BASKAKOV, N. A., HAMZAYEV, M. Y., ÇARIYAROV, B. (1970), **Grammatika Turkmenskogo Yazıka I, Fonetika i Morfoloģiya**, Aşhabat, 503 s.
- BAYLIYEV, Sapar (1992), **Türkmen Dilinin Tarihi Grammatikası**, Aşgabat, 296 s.
- BERDİYEV, R. (1988), **Türkmen Dilinin Dialektlerinde ve Geleşiklerinde işlikler**, Aşgabat, 263 s.
- BERDİYEV, R., KÜRENOV, S., ŞAMIRADOV, K., ARAZKULIYEV S. (1970), **Türkmen Dilinin Dialektlerinin Oçerki**, Aşgabat, 404 s.
- BURAN, Ahmet (1999), "Türkçede kelimelerin ekleşmesi ve eklerin kökeni", **3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara, s.207-214.
- CHAMBERS, J. K., TRUDGİLL, Peter (1980), **Dialectology**, Cambridge, .
- CUMAYEV, K., İŞANGULIYEV, E., ATDAYEV, N., GARAYEV, A., GURBANSÂHEDOV, M., MIRADOV A. (1979), **Türkmen Edebiyatının Tarihi IV**, Aşgabat, 304 s.
- ÇARIYAROV, B. (1969), **Günorta-Günbatır Türki Dillerde İşlik Zamanları**, Aşgabat, 351 s.
- ÇARIYAROV, B. (1978), **Türkmen Dilinin Orfoepik Sözlüğü**, Aşgabat, 607 s.
- ÇOMMADOV, O. (1991), **Türkmen Dilinin Kerki Topar Dialektleri**, Aşgabat, 183 s.
- ÇOMMADOV, O. (1992), **Kerkinskaya Gruppa Dialektov Turkmenskogo Yazıka** (v arealnoistoričeskom aspekte) Aftoreferat dissertatsii na soiskaniye uçenoy stepeni doktora filologičeskih nauk, Aşhabad, 38 s.
- DJANAŞIA, N.N. (1955), **Osobennosti reci Turkoyazıçnogo naseleniya Verhney Tsalki**, (Avtoref. kand. dissert.), Tbilisi.
- DURDIYEV, Marat; KADIROV, Şöhrat (1991), **Dünyâdaki Türkmenler**, Aşgabat, 63 s.
- ERDEM, Melek (1998), **Dede Korkut Türkmenistan Varyantları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Tez Danışmanı: Prof. Dr. F. Sema Barutçu Özönder, Ankara, 826 s.

- ERGİN, Muharrem (1991), **Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer**. 2.b., Ankara, 483 s.
- GARRIYEV, A. - ROSLYAKOV, A. A., SAPAROV, A., TÂŞLİYEV, Ş., ALLADADOV, C., ANNANUROV, A. M., MOŞEV, M., PERMYAK, YY., YAZIKOVA M. (1970), **Sovet Türkmenistanının Tarihi 1917-1937**, Aşgabat, 494 s.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1995), **Erzurum İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük ve Dizin)**, I. c, Ankara, 410 s.
- GUDİAŞVİLİ, Y. V. (1949), **Osobennosti Turetskogo govora naseleniya Tsalkinskogo rayona**, (Avtoref. kand. dissert.), Tbilisi.
- GÜLENSOY, Tuncer (1988), **Kütahya Yöresi ve Ağızları**, Ankara, 257 s.
- HAMZAYEV, M. Y., ALTAYEV, S., ATAYEV, G., AÇILOVA, G., MESGUDOV, V., MERETGELDİYEV A. (1962) **Türkmen Dilinin Sözlüğü**, Aşgabat, 866 s.
- HANSER, Oskar (1977), **Türkmen Manual**, Wien, 290 s.
- HIDIROV, M. N. (1962), **Türkmen Dilinin Tardımdan Materyallar**, Aşgabat.
- HÜSEYNZADÂ, M. (1973), **Müasir Azərbaycan Dili Morfologiya**, Bakı. *İslam Ansiklopedisi* "Türkmenler" Maddesi.
- KONONOV, A. N. (1960), **Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka**, Moskva, 446 s.
- KORKMAZ, Zeynep; (1994), **Bartın ve Yöresi Ağızları**, Ankara, 63 s.
- KÜRENOV, Sapar (1962), "Demirgazık Kavkaz (Stavropol) Türkmenlerinin gepleşiginde işliklerin ayratlılıkları", **Türkmenistan SSR İhmlar Akademiyası Dil Bilimi Institutının İşleri Akademiya Nauk Turkmenskoy SSR Trudı İnstitutu Yazıkoznaniya IV**, Aşgabat, 1962, s.241-270.
- LİAN YÜN, Lin (1985), **Sala yü jizan zhi** (Ana Çizgileriyle Salarca), Beijing (Pekin), Minzu çu ban shi.
- MAŞAKOV, H. A. (1949), **Çovdurskiy Dialekt Turkmenskogo Yazıka**, Avtoferat dissertatsii na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata filologičeskih nauk, Aşhabad, 19 s.
- MAVIYEV, N. (1987), **Türkmen Dilinin Arabacı Dialekti**, Aşgabat, 119 s.
- MUHİYEV, H. (1959), **Nohurskiy Dialekt Turkmenskogo Yazıka**, Avtoferat dissertatsii predstavlennoy na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata filologičeskih nauk, Aşhabad, 18 s.
- NARTIYEV, N. (1994), **Türkmen Dialektologiyasının Esasları**, Çarcev.
- ORALBAYEVA, N., ESENOV, H., HAYRULLİNA S.K. (1989), **İzucayem Kazahskiy Yazık**, Alma Ata.
- ÖZKAN, Nevzat (1996), **Gagavuz Türkçesi Grameri**, Ankara, 349 s.
- POKROVSKAYA, L.A. (1964), **Grammatika Gagauzskogo Yazıka Fonetika i Morfologiya**, Moskva, 298 s.
- RAGİMOV, M. Ş. (1957), **Formı birajeniya nastoyaşçih i buduşçih vremen v pismennih pamyatnikah Azerbaydjanskogo yazıka XIV-XVIII vekov**. (Kand. Diss.), Moskva.
- SEREBRENİKOV, B. A., GADJİYEVA N. Z. (1986), **Sravnitelno - İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov**, Moskva, 302 s.
- ŞİRÂLİYEV, M. (1962), **Azârbaycan Dialektologiyasının Asasları**, Bakı, 423 s.
- TENİŞEV, E. R., (1963), **Salarskiy Yazık**, Moskva, 56 s.
- TENİŞEV, E. R. ; ARAKİN, V. D., BLAGOVA, G. F., ÇEÇENOV, A. A., POKROVSKAYA, L. A., AŞNİN, F. D., LEVİTSKAYA, L. S., YOLDAŞEV, A. A., BASKAKOV, N.A., KORMUŞİN, İ.V., GADJİYEVA, N. Z., MUSAYEV, K. M. (1988), **Sravnitelno-İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov, Morfologiya**, Moskva, 560 s.

USE OF AFFIRMATIVE PRESENT TENSE IN THE DIALECTS OF
TURKMEN TURKISH

Dr. Melek ERDEM

Ankara University

Research Assistant

ABSTRACT

in the era of Czarist Russia as the result of works of Ilminskiy in an effort to russify the minorities and of intrigues of Russian Communist Bolshevik Party over Turkestan in 1920, use of present continuous tense in the dialects of Türkmen Turkish, which is one of Turkish dialects brought as language of literature, has shown variety. it is remarkable that affixes of present continuous tense which are used in the dialects of Türkmen Turkish, which is in a position of field of passage on a line extending from the northeast region of Turkish world to the Balkans are such affixes as used in North-east Turkish dialects, Turkish dialects of Kipchak group and South-east Turkish Dialects. Indeed, this fact reveals that Türkmen dialects should be evaluated in an integrity even if they are far distant geographically from each other.

Key Words:

Morphology, Allomorph, Turkology, Türkmen Turkish,
Present Continuous Tense, Present Continuous
Tense in the Dialects of Türkmen.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ В ТУРКМЕНСКИХ ГОВОРАХ

Др. Мелек ЭРДЕМ
Анкарский Университет

РЕЗЮМЕ

В результате работ Ильминского по руссификации инородцев в царской России, а также политических интриг Российской Коммунистической Партии Большевиков в 1920 г в Туркестане бывший одним из тюркских наречий туркменский язык был преобразован в литературный язык; но в его говорах имеются различия в использовании настоящего времени. В находящемся на переходной линии от северо-востока тюркского мира до Балкан туркменском языке, в частности в говорах, в окончаниях настоящего времени наблюдаются формы северо-восточных тюркских наречий, тюркских наречий кыпчакской группы, и юго-восточных наречий. А это является свидетельством того, что тюркские наречия являются одним целым несмотря на то, что эти наречия далеки друг от друга географически.

Ключевые слова:

Морфология, Тюркология, Туркменский язык, Настоящее время, Настоящее время в туркменских говорах